

Šiame numery:

Teisingumas — pasirengimas Kalėdoms.

Jėzuitų teologinės studijos Vilniaus universitete.

Džiaugiamės pastangom, bet abejojam rezultatu.

Danguolės Sadūnaitės žiemos eilėraščiai.

Dailaus dainavimo pasiklausius.

Nauji vitražai Mindaugo pilaiteje.

Žalojama Trakų architektūra.

Nuomonės ir pastabos.

Nauji leidiniai.

Kertinė Parasė

Teisingumas - pasirengimas Kalėdoms

Zvelgdami į advento antrojo sekmadienio Mišių I skaitymą, galėjome pastebėti šį skatinimą Jeruzalei: "Apsisiskaitę Dievo Teisybės apsaustu ir užsidė ant galvos amžinos garbės vainiką!" — Ką reiškia šis pasakymas? Jis reiškia skatinimą vienos dorybės, kuri mūsų, gerų tikinčiųjų tarpe, yra dažnai praleidžiama iš akių. Tai yra būtent teisingų žmogų santykių ugdymas mūsų tarpe. Mes per mažai kreipiame dėmesio į žmonių teisių apgynimą, pasikliaudami, kad užtenka vien gero asmeninio tikėjimo. Kai krikščionys pasidaro vien asmeniniai krikščionys, uždari individualistai, tai santykiai tarp žmonių pasidaro labai sukludinti. Jie pasidaro kaip viršukalnės ir slėniai, išsireiškiant to paties Barucho knygos skaitymo žodžiais. Ir kad mes šiandien turime reikalo su bedievišku komunizmu, tai yra mūsų neišlygtų visuomeninių kalnų ir slėnių padarinys. Tų nelygumų mūsų laikais lyginti atėjo žmogus ir be Dievo ir be teisingo žmogaus supratimo, dėl to iš to lyginimo išėjo ne kas daugiau kaip žmonių pažeminimas ir žmogaus pavergimas.

Minėtas Mišių skaitymas yra paimtas iš Senojo Testamento Barucho knygos, kuris yra gyvenęs apie 600 m. prieš Kristų. Jau tada, kaip matome, būsimą Dievo intervenciją pasaulyje buvo suprantama kaip visuomeninių santykių išlyginimas, kaip tautos vergijos panaikinimas.

Ta pati teisingų visuomeninių santykių išlyginimo kryptis sutinkama Jono Krikštytojo veikloje, kai jis betarpiškai ruošė kelią Išganytojui. Apie tai skaitome to paties sekmadienio Evangelijoje. Jonas skelbia Dievo teisingumo prisiartinimą tautoms, kokius matėme senosio Barucho kalboje. Šv. Jonas krikštytojas sako: "Taisykite Viešpaties"

kelią, ištiesinkite jam takus. Kiekvienas slėnis tebūna užpildytas, kiekvienas kalnas bei kalnelis nuilygintas. Kreivi keliai taps tiesūs, o duobėti — išlyginti.

Atkreipkite dėmesį į tai, kad sąlyga sutikti ateinančiam Išganytojui, Jono Krikštytojo supratimu, ir yra išlyginimas tarpusavyje žmonių santykių, prašalinimas nelygumų. Ne kitoks turi būti ir mūsų pasirengimas priimti Kristų ar prasmingai švęsti Kalėdas. Kristus ateina pas mus per mūsų santykius su kitais žmonėmis. Ir mes turime pasitikrinti, kokie yra mūsų santykiai mūsų šeimoje, su draugais ar mūsų visuomenėje. Ar nėra juose atsiradę kalnų, kurie kliudo mums vienas kitą pamatyti? Ar nėra mūsų tarpe atsiradę duobių, kurios kliudo mums vienas kitą pasiekti.

Gal sakysite, kad Šv. Jono Krikštytojo siūlomas pasirengimas sutikti Išganytojui yra per daug žemiškas, per daug nukreiptas į žmones, o ne į Dievą. Į tai reikėtų atsakyti, kad Šv. Jonas Krikštytojas kalbėjo žmonėms, kurie turėjo gana teisingą Dievo sampratą. Jos taisyti jam nereikėjo. Mes taip pat, galima sakyti, turime teisingą Dievo sampratą, bet jeigu mes norime giliau su suprasti, kas yra Kalėdos, tai turime atkreipti dėmesį į tai, kad Dievas čia tampa žmogumi.

Žmogus čia yra Dievo veikimo kryptis. Žmogaus išgelbėjimas yra Dievo išlikimui tikslas. Žmogus, kiekvienas žmogus, gyvenas bet kurioje situacijoje, yra Kalėdų filosofijos centre. Kiekviena mūsų pastanga daugiau teisingumo įnešti į mūsų santykius tiek namie, tiek mūsų visuomenėje, tiek mūsų darbovietėje, yra pasirengimas Kalėdoms. Tai yra ta kalėdinė dovana, kurios simbolis yra mūsų dovanelės Kalėdų proga, ar mūsų kortelių siuntinėjimas vieni kitiems. Tiek

TEOLOGINĖS STUDIJOS VILNIAUS UNIVERSITETE

VIKTORAS RIMŠELIS, MIC*

Viduramžiais scholastinė teologija buvo pasiekusi aukščiausio laipsnio. Ji buvo laikoma visų mokslų karaliene. Mokyklos, kurias kūrė Europoje vienuoliai, lavino ir ruošė studentus filosofiniams ir teologiniams mokslams. Filosofija, ateit, tiesos ieškojimas ir jos pažinimas per giliausias ir galutines priežastis, buvo laikoma tik priemone teologiniams mokslams. Filosofija buvo vadinama teologijos tarnaitė.

Filosofas, nors ir giliausių priežasčių svarstyme, savo pažinime vis dėlto pasilieką šio pasaulio būties aplinkoje. Būties kontempliacijoje, pakilus pažinimui už šio fizinio pasaulio ir metafizinę tikrovę, kur protas ima veržtis pažinti viso buvimo pirmąją priežastį, filosofas atsistoja prie slenkstio, kur jis turi tik nepriimanos šviesos nujauntimą. Su tokiu metafizinio pažinimo galima peržengti tą slenkstį, bet jau reikia šviesos iš anapus, o toji šviesa ateina iš apreiškimo. Kai su filosofinio pažinimo pagrindais apreiškimo šviesoje einama mastyti apie patį Dievą, tai filosofas tampa teologu.

Viduramžių visi universitetai turėjo filosofijos ir teologijos fakultetus. Visi kiti mokslai, įskaitant ir filosofiją, savąja paskirtimi buvo tik pasirodymas teologinėms studijoms. Teologija buvo laikoma aukščiausiu ir kilniausiu mokslu, nes jos tyrinėjimų objektas yra patsai Dievas.

Vilniaus universiteto paskirtis — teologinės studijos

Šitokioje mokslų sampratoje buvo kuriamos visos mokyklos ir visi universitetai Europoje. Kai buvo įkurtas (1579) Vilniaus universitetas, Europoje buvo jau prasidėjęs renesanso laikotarpis, humanizmo sąjūdis, — proto atsigėrimas į žmogiškąją prigimtį, kartu tai buvo senovės graikų ir Romos kultūros atgimimo pradžia. Tuo metu betgi dar nebuvo užsibaigus universitetų era, kai daktaratai buvo teikiami daugiausia tik studijuojantiems teologijai, o jei trūko teologijos fakulteto, tai nebuvo netilko universiteto su visų mokslų vainikuojama teologijos garbe. Dėl tos teologinės garbės XIV šimtm. viduryje susikūrė Paryžiaus universitetas su Bolonijos universitetu. Tada Paryžiaus universitetas buvo pasiekęs teologijos studijose aukščiausio laipsnio. Paryžiaus teologams atrodė, kad paskutinis autoritetingas teologinės išminties žodis turėjo išeiti iš Paryžiaus universiteto, ko negalėjo pakelti ir pripažinti Bolonijos universitetas.

Avignonio popiežių metu, Paryžiaus universiteto spaudžiami, po

*) Paskaita, skaityta Lietuvių katalikų mokslo akademijos XI suvažiavime, skirtu Vilniaus universiteto 400 metų sukakčiai, atidėromajame pietumose poėdy 3. m. rugpjūčio mėn. 31 d. Jaunimo centre, Chicagoje.

dovanos, tiek kortelės, yra tik simbolis tų teisingumo pareigų, kurių iš mūsų reikalauja Kalėdos. Mūsų Kalėdos neturi pasižinti vien simboliškos srityje. Jos turi pareiti į kasdieninį mūsų gyvenimą, kaip rūpinimasis žmonių teisingumu. V. Bgd.

piežiai ėmė net drausti steigti teologijos fakultetus kituose universitetuose. Urbanas V, kuriant 1364 m. Krokuvoje ir Vlenoje universitetus, nesutiko suteikti jiems garbės įsteigti teologijos fakultetus.

Lietuvoje kaip tik dėl religinių ir teologinių motyvų buvo įkurtas universitetas. Šešiolikis amžius buvo didelės religinės įtampos ir religinių kovų amžius. Martynas Liuteris paskelbė naują mokslą ir reikalavo Bažnyčioje reformų. Protestantai reformatai pasiekė ir Lietuvą. Didžiausias protestantizmo apštalas buvo herogas Albrechtas Hohenzollern'as. Jis įtakojo ir Lietuvą per Karaliaučiaus mokyklą, kurią 1544 m. pertvarkė ir padarė universitetu. Jis pas save priėmė gabius vyrus ir iš Didžiosios Lietuvos, kaip Abraomą Kulvietį, Martyną Mažvydą, Stanislovą Rapoloni, buvusį pranciškoną, Joną Zablockį ir kelių kitų, kuriems patiko Liuterio skelbiamas mokslas. Jis juos panaudojo vartyti religinę propagandą per spaudą. Tam tikslui įkurtoje spausdintuve pradėta spausdinti lietuvių kalba katekizmai, giesmynai. Iš Karaliaučiaus greitai pasiekė Lietuvą išspausdintos brošiūros apie Augustiną baigorams ir net Karaliui Žygimantui Augustui.

Didelį laimėjimą reformatai pajuto Lietuvoje, kai naujojo mokslo susižavėjo Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos kankleris ir Vilniaus vaivada Mykolas Radvila Juodasis. Jis turėjo labai didelę įtaką lietuviams baigorams ir net Karaliui Žygimantui Augustui.

Liuteranizmo augimas ir klestėjimas Lietuvoje buvo šiek tiek sulaukijamas paties Mykolo Radvilos. Jis netikėtai 1557 m. perėjo į kalvinizmą ir tapo jo dideliu rėmėju. Mykolas Radvila Juodasis pasėkė daug įtakingų baigorų šeimų, kaip Chodkevičiai, Sapiegos, Višnioveckiai, Naruševičiai. Atrodė, kad kalviniz-

Madona Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje Vilniuje — Antakalnis (XVII amž.) Nuotr. J. Griklė

mas apims visą Lietuvą, bet pačiame kalvinizme, vis įsiekant naujų teologinių tiesų, atgijo senovinis arianizmas. Radvilos Juodojo pamokslininkas Martynas Čekavičius perėjo į arianizmą. Lietuvoje 1562 — 1565 m. beveik visi kalvinizmo išpažinėjai kunigai priėmė arianizmą.

Lietuvos religinė būklė turėjo labai sėkmingai veikė prieš protestantų sąjūdį Ignaco Lojolos naujai įkurta vienuolija — Jėzaus draugai. Tridento santarpyboje (1545 — 1563) buvo atkreiptas dėmesys į kunigų auklėjimą. Pagal santarpybos reikalavimus kiekvienai diecezijai buvo būtina turėti aukštesniąją mokyklą — seminariją klierikams mokslinti ir auklėti. Jėzuitai ėmė steigti Vakarų Europoje kolegijas su aukšto lygio filosofijos ir teologijos fakultetais.

Atremti protestantizmo plitimą Lietuvoje buvo pakviesti jėzuitai, ir jiems buvo leista veikti per savo mokyklas. Vilniuje įkūrė kolegiją, jėzuitai tuojau ėmė rūpintis, kad būtų čia dėstoma teologija,* o kai buvo įkurtas universitetas, nuo pat pirmųjų 1579 metų universitete veikė pilnas teologijos fakultetas. "1578 m. spalio pabaigoje prasidėjo akademinės teologijos studijos kursas. Buvo įsteigtos dogmatinės teologijos ir Šventojo Rašto katedros".

Teologinė linkmė — Tridento suvažiavimo ir Ispanijos universitetų mokslų įgyvendinimas

Kaip kituose, taip ir Vilniaus universitete jėzuitų dėstoma teologija vadinama buvo pozityvine — polemine teologija. Tokį vardą gavo ji todėl, kad teologai jėzuitai buvo atkreipę ypatingą dėmesį į protestantų iškeltus tikėjimo klausimus ir jų mokslą, kuris buvo pasmerktas Tri-

dento suvažiavime. Tie klausimai tapo diskusijų ir polemikos objektu. Kokia katalikų Bažnyčios oficialioji teologijos kryptis turėjo būti, yra aišku iš Tridento suvažiavimo nutarimų, dekretų ir klaidų pasmerkimo.

Dar prieš Tridento suvažiavimą 1520 m. birželio 15 d. popiežius Leonas X bulėje "Exsurge Domine" pasmerkė Martyno Liuterio 41 tvirtinimą kaip klaidingą, nukrypstantį nuo tikro tikėjimo, arba eretišką mokslą. Tridento suvažiavimo nutarimai ir dekretai nurodė dogmatinei ir moralinei teologijai medžiagą ir linkmę, paskelbė, kurias Šv. Rašto Senojo ir Naujojo Testamento knygas katalikų Bažnyčia išpažįsta Šv. Dvasios įkvėptomis.

Suvažiavimas paskelbė Bažnyčios mokslą apie gimtąją nuodėmę ir žmogaus nuteisinimą. Apie žmogaus nuteisinimą suvažiavime priimti 33 kanonai su atskyrimo nuo Bažnyčios bausme (anathema sit), jei kas mokykme jų nesilaikytų. Apie sakramentus aplamai buvo paskelbti 13 kanonų, apie krikšto sakramentą 14 kanonų. Eucharistijos kontroversiniuose klausimuose suvažiavimas Bažnyčios mokslą nurodė 8 dekretais ir 11 kanonų pasmerkė kitaip mokančius. Panašiai suvažiavimas išreiškė Bažnyčios mokslą apie Šv. Mišias, kunigystę, moterystę.

Tridento suvažiavimas nurodė taip pat, kad Bažnyčia sako apie skaitytą, atlaides, šventųjų ir jų paveikslų gerbimą, visai priešingai, ką Liuteris skelbė ir mokė. Tuo būdu suvažiavimas nustatė galres teologiniams mokslams.

Visos jėzuitų mokyklos išikimai laikėsi Bažnyčios nurodymų, taigi ir Vilniaus teologijos fakultetui bendri bročiatai buvo nubrežti, laikantis Tridento suvažiavimo nutarimų. Bendras betgi teologinių studijų augimas ir vystymasis jėzuitų universitetuose sekė ne Paryžiaus universiteto programą, bet Ispanijos, iš kur buvo kilęs paties ordino įsteigėjas Ignacas Lojola. Ispanijos universitetuose dėstoma teologija suėjo į glaudų ryšį su humanizmu. Scholastinė teologija sustingo su humanizmu. Ir tai buvo pradžia XVI šimtmečio naujosios scholastikos.

Ispanų teologija labai vertino pozityvius šaltinius: Šv. Raštą, Bažnyčios Tėvų mokslą ir Bažnyčios suvažiavimų nutarimus. Ispaniškoji teologija neįėjo į aukštas apreiškusių spekuliacijas, kaip tai buvo įprasta Paryžiaus, Oksfordo, Vokietijos, Italijos ir Austrijos universitetuose. Todėl iš Ispanijos universitetų atėjo scholastinės teologijos atgimimas ir atsinaujinimas. Šiame atgimime didelę rolę suvaidino Salamankos universitetas, kur profesorius Pranciškus de Vittoria pirmą kartą nesinaudojo Petro Lombardo "Sentencijomis" (nuomonėmis), bet panaudojo Šv. Tomo Akviniečio "Summa Theologica" veikalus. Iš šios mokyklos, kur buvo tomistinė spekuliacija surišta su pozityviaisiais šaltiniais, išėjo didieji jėzuitų teologai: Pranciškus Toledo, Gregorijus iš Valencijos, Rodri-guez Arriaga. O Romos jėzuitų kolegijoje buvo geriausi profesoriai kaip tik ispanai: Toledo, Suarez, Azor, Pereira, Ledesma, Vasquez.

Per Romos kolegiją ispaniškoji (Nubalta 1 2 gal.).

Teologinės studijos Vilniaus universitete

(Atšalta 11 1 pusl.).

teologija perėjo ir į kitus universitetus. Taigi pasiekė ir Vilniaus universitetą. Pirmieji teologijos profesorai Vilniuje buvo ispanai: Garcias Alabiano ir Antanas Arias. Visi Vilniaus teologijos profesorai su mažomis išimtimis studijavo Romos jėzuitų kolegijoje, kur teologijos kontroversinių klausimų dėstymu buvo pagarsėję Robertas Bellarminas.

Profesorai ir jų naujoji scholastika

Pirmaisiais universiteto metais teologijos fakultete buvo 4 profesoriai. Du profesoriai dėstė scholastinę teologiją, vienas Šv. Raštą ir vienas hebrajų kalbą. Po trejų metų buvo įsteigta moralinė ir polemikinė teologijos katedra. Taigi teologijos fakultete dėstė jau 6 profesoriai. Nuo universiteto įkūrimo (1579 m.) iki XVI šimtmečio pabaigos teologijos fakultetas turėjo 18 profesorų, kurių dauguma (11) buvo svetima tautai. Keturi buvo ispanai — Garcias Alabiano, Antanas Arias, Mykolas Ortiz ir Petras Viana; du buvo anglai — Adomas Brock ir Arturas Faut; du belgai — Otto Bekan ir Jonas Gerardinus. Emanuelis de Vega buvo portugalas, Baltazaras Hostounsky čekas ir Mykolas Tolmeiner austras.

Iš vietinių teologijos profesorų XVI šimtmečio paskutiniame dešimtmetyje buvo žymiausias Martynas Smigleckis. Dogmatinės teologijos katedrą jis perėmė 1591 m. Juo buvo susijavę studentai, o vyresnieji savo pranešimuose į Romą apie jį ypač gražiai rašė, kad jis yra labai geras filosofijos ir teologijos dėstytojas, didelių gabumų ir sumanumo vyras. Visų šia sumanėtu profesorų mokytojai buvo anuomet pagarsėję filosofai ir teologai: Benediktas Pereira, Emanuelis de Vega, Pranciškus Toledo, Jokūbas Ledesma, Steponas Tucci, Jonas de Mariana, Achilles Gagliardi, Robertas Bellarmino, Pranciškus Suarez, Gabrielis Vasquez, Jonas Romano (žydų konvertitas). Todėl Vilniaus universitete teologijos studijos iš pat pradžių iki jėzuitų ordino panaikinimo buvo patatytos labai aukštai. Krokuvos universitetas neturėjo viso teologijos kurso ir to garso, kuris susidarė apie Vilniaus teologinius mokslus. Visoje „Rozpozpoltoje“, kaip tada lenkai Lietuvą ir Lenkiją vadino, tik Vilniaus universitete buvo dėstomas visas teologijos kursas.

Vilniaus universiteto teologija XVI šimtmetyje buvo naujoji scholastika, nauja, moderni ir aktuali teologija. Ji atėjo su profesoriais iš Ispanijos, kur naujoji teologija priėmė pozityvius visus humanizmo apraškus. Vilniaus universiteto teologijos fakultete jau niekas nesivadovavo Petro Lombardo „Sentenciomis“ (nuomonėmis). Iš pat pradžių profesoriai dėstė dogminę ir moralinę teologiją pagal Šv. Tomo Akviniečio mokslą, kurį Tridento suvažiavimas priėmė kaip Bažnyčios sampratą aiškinti ir komentuoti visiems apreiškimo tiesose iškilusiems kontroversiniams klausimams. Pirmieji du profesorai, Garcias Alabiano ir Antanas Arias, pradėjo dogmatinės ir moralinės kursų, komentodami Šv. Tomo „Summas“ pirmąją dalį ir antrojo tomo antrąją dalį.

Iš „Ratio Studiorum“ (studijų plano), kuris buvo atsiųstas 1582 m. į Vilniaus universitetą, matome, kad tiksliai nusakyta, kurie dogmatiniai ir moraliniai klausimai turi būti dėstomi pagal vieną ar kitą „Summos“ dalį. Provinciolas Campano pranešė generolui Akvivai, jog yra gavęs siųstą „Ratio Studiorum“ ir kad stengsis prižiūrėti, kad visa tai būtų vykdoma. Šitai nereiškia, jog Vilniaus teologija turėjo būti tik Šv. Tomo Akviniečio teologijos komentavimas. Teologijos profesoriai sekė Salamankos ir Alkalos universitetų pavyzdžius, kur teologinė teologija buvo pagrindinis gairė, o šaltiniai — Šv. Raštas.

Bažnyčios Tėvų raštai ir Bažnyčios suvažiavimų nutarimai.

Vilniaus teologija ėjo su gyvenimo aktualijomis, joje reikėsi visos humanizmo kryptys. Jeigu ji buvo pagal tomizmą spekuliatyvinė, tai ir buvo ir gyvenimiška, praktiška. Istorikai Vilniaus universiteto teologiją aptaria kaip pozityvinę, kontroversinę ir polemikinę. Jėzuitų generolas ir provinciolas nereikalavo iš profesorių griežtai laikytis tomizmo. Pati „Ratio Studiorum“ (studijų planas) profesoriams daro pastabą, kad jie negalvotų, jog įpareigojimas laikytis Šv. Tomo mokslo reikšia uždraudimą bent kiek nukrypti nuo Šv. Tomo, nes ir ištikimiausi tomistai kartais nuo jo nutolsta. Todėl jėzuitams nepridera stipriai susirūti su Šv. Tomu, negu tai daro patys tomistai. Klaidingai A. Klawka rašo, kad Vilniaus scholastika buvo anachronizmas. Visi kiti lenkai istorikai Vilniaus teologiją laiko pozityvine, modernia teologija ir vadina ją antrąja scholastika.

Mokymo būdas Vilniaus teologijos fakultete irgi buvo paimtas iš Ispanijos, o dėstomoji kalba buvo lotynų kalba. Kol Ignacas Lojola buvo gyvas, tai jėzuitų mokyklose profesoriai dėstė taip, kad klausytojai galėtų kas svarbiau užrašyti, o po jo mirties įsigalėjo paskaitų diktavimas. Diktavimo metodą pirmas pradėjo Salamankos universitete Pranciškus de Vittoria, ir tas metodas perėjo greitai į visas jėzuitų mokyklas, taigi ir į Vilniaus universitetą.

Diktavimo metodas 1586 m. „Ratio Studiorum“ projekte buvo atmetas. Buvo nusakyti ir motyvai, kodėl reikia atsisakyti to metodo. Tokiai metodas esą priešingas visoms universitetų tradicijoms ir žeminąs universiteto prestižą, neimponuojąs sveikam klausytojams, kurie aplanko jėzuitų mokyklas. Diktavimo būdas studentus nukreipia nuo savo sprendimų darymo.

Vilniaus universiteto profesoriams tokiu potvarkiu labai priešinasi ir Memorialai nurodė motyvus, kodėl diktavimas yra sėkmingesnis mokymo būdas. Jie sakė, kad profesorius geriau ir atsakingiau paruošia paskaitas, kad studentai, jei nesupranta, gali vėlau kelis kartus užrašus perstudijuoti ir pergaltuoti. Be to, profesoriai visada turį laisvę ir net pareigą per ketvirtį valandos studentams sunkesnius klausimus paaiškinti.

1599 m. „Ratio Studiorum“ paskelbė, kad diktavimo būdas yra uždraudžiamas. Vilniaus profesoriai betgi vartojo diktavimo būdą iki XVIII šimtmečio vidurio. Jie gynė diktavimą, kaip geriausią ir sėkmingiausią mokymo būdą, o svarbiausias buvo motyvai, kad trūko vadovėlių, kuriuos turėjo atstoti pačių studentų tikslūs užrašai.

Vilniškė jėzuitų teologija vadina pozityvine, polemike, kontroversine, bet tai nereiškia, jog teologija buvo atsieta ir skirtinga nuo dogmatinio ir moralinio Bažnyčios mokslo. Kai Šv. Tomo veikalai „Summa Theologica“ Vilniaus universitete buvo pagrindinis vadovėlis tai visai aišku, kokia buvo dogmatinė ir moralinė teologija. Ji esminiai nesisakė nuo kitų Europos universitetų teologijos, dėstomos pagal Tridento suvažiavimo nurodymus. XVI šimtmetyje jėzuitų teologija visuose universitetuose buvo vadinama polemike ir kontroversine, nes ypatingas dėmesys buvo kreipiamas į tuos dogmatinius ar moralinius klausimus, kurie buvo reformuoti neigiami, atseit, jie buvo ginčytini, taigi kontroversiniai. Nors visi tie klausimai galėjo tilpti dogmatinės ir moralinės teologijos rėmuose, buvo steigiamos naujos polemikinės teologijos katedros. Poleminė — kontroversinė teologija dabar mes vadiname apologetine teologija.

Roberto Bellarmino itaka Vilniaus teologijai
Romos jėzuitų kolegijos profesorių

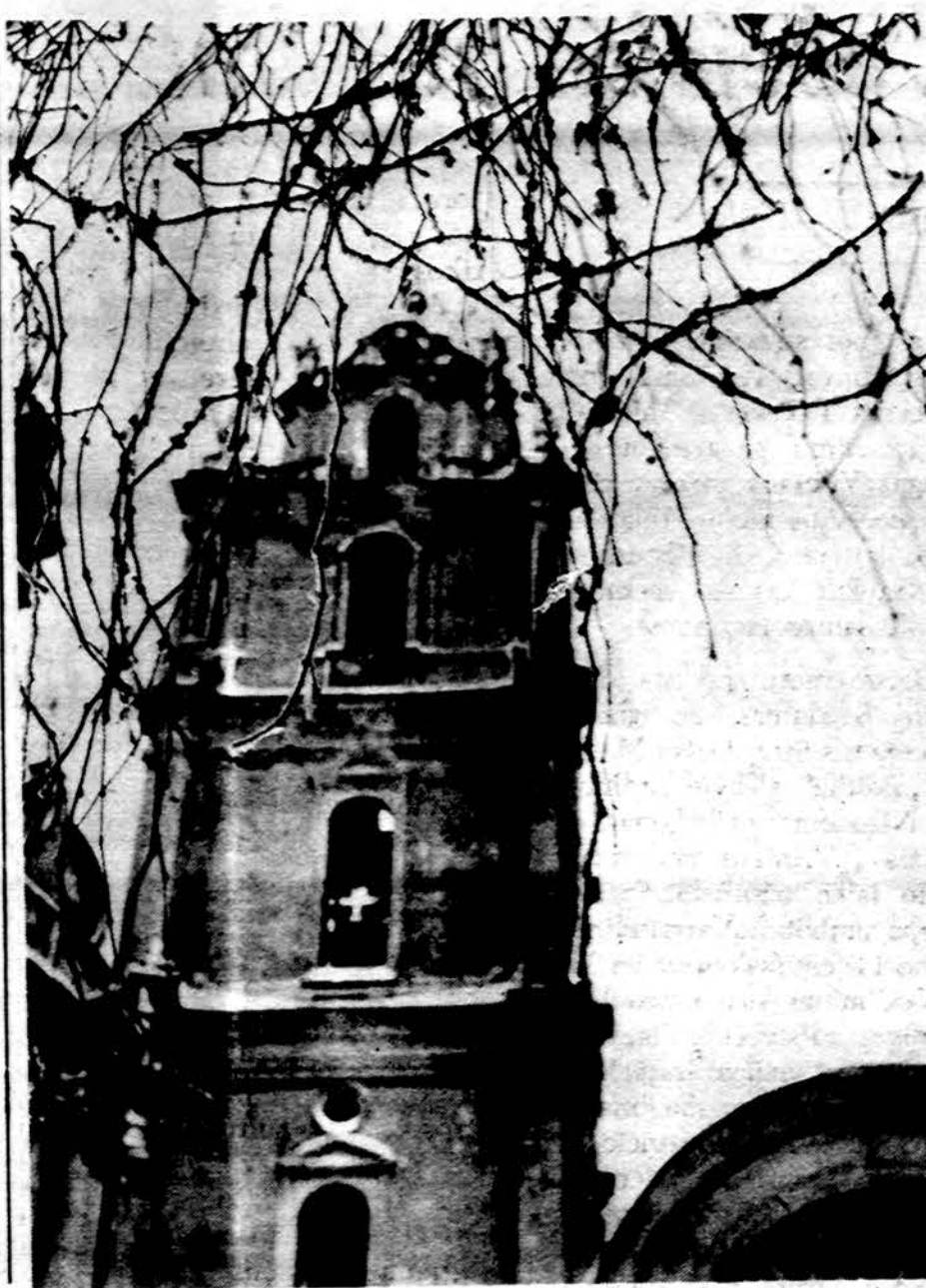
riai savo žinias buvo įsigiję Paryžiaus, Salamankos, Alkalos ir Liuvono universitetuose. Romoje jie teologijos studijas kreipė, remiantis Šv. Raštu, Bažnyčios Tėvų mokslo, popiežių ir Bažnyčios suvažiavimų nutarimais, ne spekuliatyvinės dialektikos, bet gyvenimo iškilusių klausimų linkme. Poleminės teologijos katedra, arba, kaip mes pasakytume, apologetinė katedra reikalavo profesorius su dideliu išsilavinimu ir su Šv. Rašto, istorijos, patristikos ir filosofijos pažinimo mokslu. Toks buvo Romos jėzuitų kolegijoje Robertas Bellarmino, kuris pozityvinę — kontroversinę teologiją nuo 1576 iki 1587 metų iškėlė iki aukščiausio laipsnio. Jo dėstomoji teologija buvo trijuose tomuose išleista Ingolstadt 1586 — 1593 m., pavadinta „Disputationes de controversiis christianae fidei adversus huius temporis haereticos“ (Disputai krikščioniško tikėjimo kontroversiniams klausimais prieš šių laikų eretikus).

Buvo tai Bellarmino teologijos „Summa“, kurioje buvo išdėstyti katalikų su kitais tikėjimo ginčytiniais teologiniais klausimais. Šį veikalą Vilniuje profesoriai naudojo polemikinės teologijos paskaitom paruošti. Poleminės teologijos katedra Vilniuje buvo atidaryta 1581 m., ir pirmas profesorius buvo Bellarmino mokinys Emanuelis de Vega — portugalas. Jis buvo poleminių klausimų didelis žinovas. Šitai rodo išlikusios iš 1585 m. paskaitos apie žmogaus nuteisinimą ir apie atgailą, bet jam trūko didaktinių sugebėjimų.

Universiteto rektorius Garcias Alabiano rašė 1587 m. pradžioje generolui Akvivai, kad klausytojai nepatenkinti Emanuelio de Vega dėstyimu, nors jis, kaip profesorius, yra nepaprastai gabus ir yra apvaldęs gerai visą medžiagą. Esą nepatenkinti studentams jo dėstyto metodo. Dėstyto būdas esą sunkus ir supainiotas, o jo sprendimai kartais esą laisvamaniški, kas yra pavojinga būsimiems kunigams. Rektorius siūlė jį pakeisti, duodant jam kitas pareigas, nes jis esą geras pamoklininkas ir tinkas vesti pokalbius su jaunuimais.

Emanuelis de Vega, būdamas Vilniuje, išmoko gerai lietuvių ir lenkų kalbas ir šalia profesorius pareigų dar vedė disputus, sakė pamokslus. Atitrukęs nuo paskaitų, jis važinėjo po Lietuvą, drauge su Žemaičių vysk. Merkeliu Giedraičiu veddamas misijas.

Generolas rektorius patarimo paklausė ir Emanuelis de Vega iškėlė iš Vilniaus į Valakiją. Prieš išvykstant iš Vilniaus, buvo jam suteiktas teologijos daktaro laipsnis. Jo polemikinės teologijos katedrą lenkai perėmė Adomas Brock, moralinės teologijos profesorius, kuris neilgai dėstė. Jo vietą 1590 m. užėmė Mykolas Otto Bekan, belgas, bet

Šv. Jono bažnyčia, varpinė ir universiteto detalė Vilniuje.
Nuotr. Algimantas Kunčinas

laikomas vokiečiu, nes mokslus baigė vokiečių kolegijoje. Nuo 1592 iki 1597 metų polemikinę teologiją dėstė Jonas Brant, apie kurį lenkai istorikai atsiliepia kaip apie vieną iš geriausių profesorių. Jie laiko jį lenku, nors pavadė vokiečiu. XVI šimtmečio paskutinis polemikinės teologijos profesorius buvo Jonas Gerardinus, belgas iš Liège. Istorikai labai vertina Petrą Vianą, ispaną, kaip profesorių ir polemiką. Provinciolas Sunyer savo pranešimuose labai jį gyrė. Esą disputuose visi stebisi jo mokslu ir atmintimi.

Aktualieji teologiniai klausimai

Lenkijoje ir Lietuvoje XVI šimtmetyje buvo daug kontroversinių aktualių teologinių — religinių klausimų, kuriuos Vilniaus universitete turėjo profesoriai metodškai išnagrinėti ir pateikti klausytojams. Buvo labai aktualūs Komunijos priėmimo klausimai. Liuteris mokė, kad pagal Kristaus įsakymą reikia Šv. Komuniją priimti dviem pavidalais, o katalikai laikėsi tradicijos, kad pakanka tik duonos pavidalo. Ar Eucharistijoje yra tikrai ir realiai Kristus su žmogiška ir dieviška prigimtimi — diskusijose buvo pats svarbiausias klausimas. Kristaus buvimas Eucharistijoje neigė Kalvinas. Šventųjų gerbimas, kokia yra tikroji Bažnyčia, ar tradiciją reikia priimti ar atmeti, pasitenkinant tik Šv. Rašto priėmimu, popiežiaus pri-

matas, skaityklos buvimas, ar nuveikimas ateina tik iš tikėjimo ar iš gėrų darbų, buvo klausimai, kuriems Vilniaus tikintieji įsijaukė sakymo. Jie atrodėdavo, kad nereikia šventųjų ir jų paveiklų gerbti, tai žmonės iš bažnyčių neidavo statulus ir gatvėje jas daužydavo.

Perėjė į protestantizmą kunigai labai puolė celibatą. Buvo ir vėl šikšles senovės klausimas, ar Šv. Dvasia pačią iš abiejų — Tėvo ir Sūnų, ar tik iš Tėvo. Tai teologiniai klausimai, kilę iš pravoslavų mokymo, kuris neigė „Filioque“, atseit, kad Šv. Dvasia pačią ir iš Sūnų. Anabaptistai reikalavo užaugusių krikštų, o katalikai kėlė klausimą, krikštą. Artonai ginė krikštą, ar Kristus yra tikras Dievas. Šv. Trejybės dogmą grovė antitrinitariai, teigdami, kad Dievas yra tik Tėvas.

Tie klausimai buvo nagrinėjami polemikinės teologijos paskaitose. Taigi klausytojai buvo ruošiami disputams. Todėl buvo kreipiamas daug dėmesio ir į retoriką, kad klausimai būtų gerai ir iškalbingai atsakomi. Diskusijos ir disputai Vilniaus teologijos fakultete turėjo daug reikšmės. Viduramžių papročiu jėzuitų mokyklose mokslo metų pradžioje klasės būdavo padalinamos prieš mokytojo katedrą į dvi dalis. Viena pusė turėjo tezę ginti, o kita jai opnuoti, paneigti, papildyti ir klausiti. Toks teologinių klausimų pateikimas, aiškinimas ir gynimas buvo praktikuojamas Vilniaus universitete. Be abejo, buvo tai studentų paruošimas viešiesiems disputams. Universitetas suklebė labai gryną teologinį sąjūdį.

Vieši disputai ir polemikai raštai

Viešus disputus ruošdavo pats Vilniaus universitetas. Vienas iš žymiausių viešų disputų įvyko 1599 m. Suvažiavimo į Vilnių pravoslavų, liuteronų ir kalvinų atstovai apvarstė tarpusavyje bendradarbiavimo sąlygą ir aplinkybių, kovojant prieš katalikus. Tam suvažiavimui vadovavo Kijevo vaivada Konstantinas Ostrogickis. Poeddyje, kuriame liuteronai tarėsi su pravoslavų atstovais, Jonas Pacas, Vilniaus tūjnas, šikvietis pravoslavus ir liuteronus vienių disputui. Suvažiavimo atstovai buvo kviečiami susitikti su Vilniaus universiteto profesorium Martynu Smiglecku. Šis tais metais kaip tik dėstė polemikinę teologiją. Martynas Smigleckis pristatė viešoms susirinkusioms aktualią temą — Romos vyskupo primatą. Temą abi pusės priėmė. Birželio 2 d. Radvilų rūmuose, didžiojoje salėje, prisirinko nepaprastai daug klausytojų. Dalyvavo penki vaivados: Vilniaus vaivada Mykolas Kristupas Radvila, Kijevo vaivada Konstantinas Ostrogickis, Kujavų

Brastos vaivada Andrius Lekšinskas, Lietuvių Brastos — Kristupas Ziemovičius ir Smolensko — Jonas Abramavičius. Suvažiavo ir tą disputą daug bajorų. Suėjo beveik visa Vilniaus diduomenė. Dalyvavo taip pat aukščiausias Lietuvos tribunolas, kuris tuo metu Vilniuje turėjo posėdžius.

Moderatoriais iš jėzuitų pusės buvo Leonas Sapiega, Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos kancleris, ir Jonas Pacas. Iš priešinigos pusės moderatoriai buvo Kristupas Monvydas Dorohostajskis, vyriausias Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos maršalas ir kunigaikštis Jurgis Radvila, tribunolo maršalas.

Viešas matomoje vietoje, ant paaukštinto, susėdo pastoriai, vadovaujant Danieliui Mikolajevičiui, fartynei Janicijui ir Martynui Gracijanui. Prieš juos užėmė vietas Martynas Smigleckis, profesorius Jeronimas Stefanovskis ir keletas katalikų kunigų. Disputas vyko 6 valandas. Vieni ir kiti citavo Šv. Raštą, Bažnyčios Tėvų raštus, klausytojai išgirdo daug gražios retorikos, ir visi buvo patenkinti. Pasibaigus disputui, katalikai sveikino Martyną Smigleckį, o protestantai su pravoslavais sveikino pastorius. Atrodė, kad visi išėjo laimėtojai.

Viešieji disputai neturėjo tikslu atversti oponentą į savo tiesos šalinimą, nes abi pusės siekė ir laukė iš visuomenės pripažinimo, kad jie yra nugalėję savo oponentą. Vienos ir kitos pusės šalininkai gaudavo tik daugiau pasitikėjimo ir šio toliau kovoti už savo įsitikinimus.

Tokioje nuotakoje daug patal literatūrinė polemika. Tais metais po garsojo disputo Vilniuje Martynas Smigleckis išleido knygą apie popiežiaus primatą. Tuojau Smigleckiui atsakė Martynas Gracijanas Ceric, įrodinėdamas savo knygoje, kad Smigleckis negerai aiškina Mato XVI, 18. Remdamasis Jeronimo ir Ezebijaus raštais įrodinėjo, kad popiežiaus primatas esą tik žmonių išradimas. M. Smigleckis daug savo raštų paskyrė Lietuvos arionų — Martyno Cechovičiaus, Simono Budnio, G. Blandario — klaidoms išryškinti ir paneigti.

Vilniaus universiteto profesoriai išleido gana daug veikalų polemikinės teologijos klausimais. Prieš kalvinistinę teologiją sąjūdį Vilniaus universiteto profesoriams sudarė progą ir pradži raštą pasireikšti Andrius Volanas, buvęs karaliaus Stepono Batoro sekretorius, tapęs Vilniaus kalvinistų rėmėju ir vadu. Jis dedikavo vyšk. Valerijonui Protasevičiui veikalą, kurį vyškupas smerkė ir uždraudė skaityti. Tai buvo traktatas apie Eucharistiją, neigė Kristaus buvimą duonos ir vyno pavidaluose. Į tą veikalą reaguavo ispanas Pranciškus Turrianus. Vilniaus jėzuitams lenkams nepatiko, kad reakcija į Volano veikalą atėjo iš svetur. Jiems atrodė, kad jų yra pareiga reaguoti į visus teologinius sąjūdžius, kurie vyksta Lenkijoje ir Lietuvoje, ir nelaukti atsakymų iš svetimų kraštų.

Iš šia prasidėjo Petro Skargos garšis pamokslai ir polemikai raštai prieš Volano mokslą ir prieš arionų sąjūdį. Diskusijos raštai ilgą laiką tapo su Volanu taip pat ir katanininkas Andrius Jurgavičius, Emanuelio de Vega mokinys, teologijos daktaras gavęs Vilniaus universitete 1596 m.

Polemikinės teologijos raštai yra labai pastūmę Stanislovas Grodzickis, dogmatinės teologijos profesorius. Jo poleminių raštų pradžia buvo du pamokslai. Katarinos, Kristupo Radvilos, Vilniaus vaivado žmones, laidotuvių proga 1592 m. liepos 20 d. jis pasakė ilgą pamokslą apie skaityklą ir reikšlę bažnytinę apeigą. Laidotuvių dalyvavo daug lietuvių kilmingųjų, bajorų ir kalvinų pastorių. Į pamokslą reaguavo kalvinų susirinkimas Vilniuje, o brolištą prieš Bažnyčios mokymą apie skaityklą buvimą išleido Andrius Chrištowickis. Stanislovas Grodzickis atsakė brolištą. Paskui Stanislovas Grodzickis, dar metams neprėjus, t.y., 1593 m. sausio 26 d. vėl pasakė pamokslą Šv. Jono bažnyčioje apie skaityklą. Albrechtas Radvila, Didžiosios Lietu-

vos Kunigaikštijos maršalo laidotuvių. Taip ir prasidėjo polemika raštais apie skaityklą.

Polemikinė teologijoje didelę reikšmę turėjo studijos apie sakramentus, ypač Eucharistijos ir Šv. Mišių dogmatiniai klausimai. Ar Eucharistijoje yra Kristus su dieviška ir žmogiška prigimtimi, ar Mišios yra ta pati aukšta kaip ir ant kryžiaus? Šitie ir panašūs sakramentologiniai klausimai nuo teologijos katedrų pateko į labai atštrus disputus, kurie polemikinius veikalais tęsėsi spaudoje gana ilgai. Katalikų mokslą labai gerai sakramentologijos polemikinius klausimus išdėstė Jokūbas Wujekas, Arturas Laurynas Faunt, Emanuelis de Vega ir Adrijonas Jung'as.

Visi dogmatiniai kontroversiniai klausimai, kurie tik teologijos fakultete buvo dėstomi, išdavo į viešumą disputais ir paskui polemikinius raštus. Teologijos lietuvių profesorius Jono Gružo (Gružewski), Mikolajevičiaus, Zygmanto Liaukminio, Alberto Vijkio Kojelavičiaus ir liko polemikinės teologijos paskaitų rankraščiai. Lenkai istorikai labai vertina Zygmanto Liaukminio knygą apie tikrąją Bažnyčią, išleistą Vilniuje 1643 m.

Šv. Rašto studijos

Viešuose disputuose ir polemikuose raštuose labai buvo vertinami Šv. Rašto šaltiniai. Profesoriai pripažino išskirtinį reikšmę Šv. Rašto studijoms, be kurių negalėjo apsieiti polemikinė teologija. Kaip Šv. Rašto studijos buvo vertinamos Vilniaus universitete, rodo teologijos profesorų nuomonės, ruošiant 1586 m. „Ratio Studiorum“. Visi reikalavo stiprios egzgetikos, kuriai reikalinga hebrajų kalbos pažinimas. Jie siūlė, kad jėzuitų studentai iš anksto ruošytų Šv. Rašto studijoms, kad jau noviciate mokytųsi atmintinai Šv. Rašto tekstus, o po noviciato, kad laisvomis dienomis, sekmadieniais ir šventadieniais, skaitytų Šv. Raštą bent pusvalandį.

Provinciolas Sunyer kels kartus rašė į Romą ir prašė, kad iš Romos kolegijos siųstų į Vilnių hebrajų ir arabų kalbų žymiausias specialistą Joną Romano, žydą konvertitą. Iš generolo buvo gautas sutikimas, bet Jonas Romano negalėjo atvažiuoti į Lietuvą dėl silpnos sveikatos. Todėl kai kurie istorikai (Kot ir Barycz) klysta, rašydami, jog tarsi žymiausias anų laikų hebrajų ir arabų kalbų žinovas dėstė Vilniaus universitete. Provinciolas taip pat prašė Vilniaus universitetui žymiausio egzgeto Jono Maldonato, kuris tuo metu buvo didžiausias Šv. Rašto autoritetas. Jo komentaras dabar dar turi didelę vertę. Maldonato Romos kolegija Vilniaus universitetui nedavė. Įsteigęs Šv. Rašto katedrą, pirmas hebrajų kalbą mokytojas buvo Jokūbas Wujek, kuris taip pat laikomas tuo kalbos ž. aplamai Šv. Rašto dideliu žinovu. Jo komentaras naudojosi arkiv. Juozapas Skvireckas, versdamas Šv. Raštą į lietuvių kalbą. Bendrame įvade į Šv. Raštą arkiv. Juozapas Skvireckas rašo: „Baigiantis tam amžiui (XVI) lietuvių katalikų turėjo vertimą Evangelijos dalis, skaitomų sekmadieniais ir šventomis dienomis, kurs atspausdintas 1599 m. Vukio veikalas: Postilla Catholica, išversta lietuvių kalbon knigo Mikolajaus Daukšos, Medininkų kapitullos katanininko“.

Šv. Rašto studijos Vilniaus universitete dideliu pažangumu nepasiekė, kaip ir visi kiti katalikų universitetai. Tridento suvažiavimas įsakė laikytis Vulgatos lotynišką, kojo vertimo ir interpretacijos, kad tuo laiku Bažnyčioje buvo pripažinta autentika. Tada buvo mokyta, kad Šv. Rašto knygos yra kveptos žodžiais, tarsi Šv. Dvasia būtų diktavusi rašytojui pašventintam Jobo, Jonai, Tobijai didaktinės knygos buvo laikomos tikrosiomis istorinėmis knygomis ir visos pamoklomis šios tiesos išpažintamos kaip tikros istorinės žinios. Anų laikų egzgetikų žemė dar nesisuko apie šiuos. Vilniaus universitete buvo tik naujo, kad buvo aukštai patatytą hebrajų kalbą, per kurią buvo gal-

(Nuotrauka 3 pusl.)

Bernardinų bažnyčia Vilniuje, langai ir altorius (XV—XVIII am.).
Nuotr. Algimantas Kunčinas

Džiaugiamės pastangom, abejojam rezultatu

Jonas Kraliauskas, IKAITE VILNIAUS AKMENYS. Premijuotas romanas. Išleido Lietuvos knygos klubas 1979 m. Chicagoje. Vėliuolė. Ados Koralaitės. Sukurė. Spaudė "Draugo" spaustuve. Knyga 186 psl., kainą — 5 dol., gamina "Draugo".

Juozas Kraliausko beletrinės įvalgos i mūsų praeitį visuomet pasirodo tinkamu laiku. Mindaugo karinavimo sukaikis pasitiktas su mindauginiais romanais. Pirmosios lietuvių knygos 450 metų su „Martyno Mažvydu Vilniuje“. O dabar, minint Vilniaus universiteto 400 metų gyvą, susilaukėme romano „Ikaite Vilniaus akmenys“. Čia aprašomi Konstantinas Sirvydas ir jo bendradarbis Jonas Jaknavičius. Abu vyrai buvo jėzuitų ordino nariai ir XVII amžiaus pradžioje su savo raštais reikėsi Vilniaus akademijos užuovėje.

Yra rašytojų, kurie žodį pažaboję pasakojimo eigai vystyti. Jų knygos žodis tėra tik priemonė. Tačiau yra ir tokių plunksnos mylėtojų, kuriuos kalba pajungia savo žodinei gyvybei akcentuoti. Pirmieji lankėsi, nors ir santūriai išnaudoja kalbos galimybes. Antrieji gi rašo kalbos popkio įkvėpti, stengdamiesi kiekvieną progą pabrėžti, kokia graži yra gimtoji kalba.

Prie pastarųjų priklauso Juozas Kraliauskas. Jei jis ir myl Lietuvos tolimą praeitį, tai jo meilė gimtajai kalbai yra dar didesnė. Jis yra kalbos įkvėptas autorius. Jo istorinėse panoramose lietuvių kalbai suteikiama herojų vieta su visomis privilegijomis ir, kaip tokiais atvejais dažnai atsitinka, su visais įnoriais. Reikia pridurti, kad pasakojimą stabdančiais slensčiais.

J. Kraliausko lingvistinis polėkis kažkaip prašoka mūsų šiuolaikines sampratas bei pomėgius. Susidaro įspūdis, jog rašoma ateičiai. Apie tolimą praeitį ateičiai. Su vienuolišku pasisventimul.

Kai kas paklaus: kodėl ne šandienai? O todėl, kad šandien Lietuva yra paversta. J. Kraliausko knygos, persmeltos lietuvių dvasia, i Lietuvą neįsileidžiamos, taigi negali pasiekti gausiosios, milijonų skaitytojų rato. Kaip tik tū toks egzistuoja. Ne išviliojė, o Lietuvoje — pačioje bolševikų panosėje kaip akibrokštas pavergėjams. Dažnas išvijos skaitytojas lig šiol neapsirato su J. Kraliausko romanų archaiskais intonacijomis, su dėmesio išblaskančiu stiliumi, kuriame lyriškas ir visokie patriotiniai, kai kada pernelyg natūralūs samprotavimai apgaubia vos kelias eilines pasakojimo pastraipas.

Praeitį paprastai regime nūdienos akimis. Apmašome tolimus istorinius žygius, bei darbus dabar vartojamomis sąvokomis. Kitą nepmanoma. Tačiau įkvėptas J. Kraliauskas apie mūsų tolimą praeitį bando mąstyti nuo dabarties atitokiomis sąvokomis. Kruopščiai stengiasi sukurti senovės atmosferą. Parinktais neįpastais žodžiais, ypač jausmams, nori perteikti anų laikų jauseną. Gal lyrikos žanre tokiu būdu laimimas įtaigumas, bet prožoje, šitaip besindinant sužetą, suendinamas ir pasakojimo stilius pasidaro kerpėtas, trūkinėjantis, nupodus.

Štai paskutinis J. Kraliausko romanas „Ikaite Vilniaus akmenys“ stebina neįprasta kalbos elektra. Skaitome „bau“, „ažna“, „begu“, „eja“, „pliusio“, „kuzago“ ir pan. Ką besakys — gražų nekasdieniški žodžiai. Autorių lyrinio vaizdingumo galėtų pavydėti dažnas dabarties poetas. Regėjimo ir girdėjimo išpūčiai knygoje gan originaliai įpinti i

PR. VISVYDAS

aprašomos epochos audinį. Matome Gardino — Vilniaus vieškelio i Vilnių keliaujantį devyniolikametį Joną Jaknavičių. Sekame jo nuotykius pakeičęs karčiame. Drauge apmašome anų laikų gyvenimą, visokias negandas: baudžiavą, karus, gaisrus, marą, badą, per ankstyvas mirtis, ponų savivaliavimą. Toliau, Vilniuje, girdime šnekančią patį Konstantiną Sirvydą — mūsų rašytojos pradininką. Šis pagarbus pamokslininkas dėsto Jaknavičių padailintą enciklopedijos ar istorijos žinias apie anuometinius žymius žmones ir jų didžius darbus. Tai tikrai informuojanti lektūra.

O vis dėlto knyga skaityti nuobodu. Veikėjai dirbtinai nubrėžti: blogieji sukarikatūrinti, geri — pagražinti. Jų bendravimas perdėm schematiškas. Dialogai sausūs. Dažną puslapį slepia perdėtas švelnumas. Jei Jaknavičius lyriškai kelionei nieko neprikli, tai jo pokalbiai su dėde Sirvydu yra tik nuogas pasišvaistymas erudicija. Matai, kad autorius patogi būdu dailina (tiksliau pasakius, populiarina) enciklopedijos faktus, tuo lyg ir dauginamas romano konkursui puslapių kiekį.

Ne mažiau dirbtinis ir abiejų katalikybės gynėjų — Sirvydo ir Jaknavičiaus — susidūrimas su šilais kalvinistais Vilniaus gatvelėje. Čia įvyksta kan-dus disputas su pasikumsčiavimu. Smarkus Jaknavičius sutvank-tris priešininkus. Rezultatas primena smagus mokinuko pasigyrimą: jie manė be reikalo žeidė.

ir aš juos suvariau i ožio raga. Įspūdingai aprašoma metinė procesija i Trakus. Taip pat su pergyvenimu pavaizduotas siaubingas Vilniaus gaisras, prasidėjęs procesijos metu. Aplamai optikos srityje J. Kraliausko proza yra kur kas skvarbesnė negu herojų samprotavimuose.

Gaisro metu įvyksta Sirvydo vizija. Bėgdamas nuo ugnies, negaliojantis Sirvydas su M. Daukšos „Postile“ glėbyje, ordino brolio Nikodemio padedamas, nusileidžia i Vilniaus požemius. Po kurio laiko užmūsta. Jo sapnas tampa simboliniu pagrindinės romano idėjos išsakyimu. Jei kadaise Gediminas susapnavo būsimą Lietuvos valstybės galia, tai Sirvydas savo vizijoje regi lietuvių tautos kultūrinį prisikėlimą, įmanomą tik sielos gelbstinčios knygos dėka. „Knygos nulems tavo tautos likimą, kaip nulemė Egiptui“, sako susapnavęs Echnatons. Šio, prieš tris tūkstančius metų gyvenusio humaniško faraono Echnatono raginamas, Sirvydas ryžtasi rašyti „Punktus sakymų“, kurie savo reikšme rašytinei lietuvių kalbai prilygs M. Daukšos „Postilei“.

Galia, kad po sapno fabula taip ir neišnyra i paviršių. Romanas baigiasi. Pagrindinis herojus Jonas Jaknavičius išnyksta istorijos ūkanose, regis, tik dėl to, kad Sirvydas savo tautinėje vizijoje yra pareiškęs tai, kas būtiniausia — „tamsybėje išryškėja šviesos prasmė“. Deja, neromantiškas skaitytojų pasidaro apmaudu, jog realistiškai, dargi su pašaipos gaida (prieš kalvinist

Jonušą Radvilą) pradėta knyga per patį vidurį turi įklimpti mistikos pelkėje.

Ar šitaip rašytini istoriniai romanai? Didžiai abejoju. Lietuvių tautos istorijos terenas yra turiningas, tiesiog neaprepiamas. Kai kurie jo tarpiniai jau yra įkūnyti poezijoje ar dramoje. Tačiau epo dirvonuose mūsų tolimoji praeitis (net ir artimoji) telpa tik pusiau atversta vėlna. Didelio derliaus iš jos nesulaukėme. Tam reikia tvirtesnės, realesnės žagrės. Reikia didelio užsiangazavimo.

„Ikaite Vilniaus akmenys“ žodinė jėga, kaip besvertum knygos visuma, dalinai atperka ir J. Kraliausko sužetą neskoningą šališkumą, aiškiai užgaunantį protestantus. Autorius gali pasiteisinti, jog šitaip anų laikų nuotakomis galvojo katalikai, juo labiau kovingi jėzuitai. Atseit, nėra tai autoriaus jausena. Man gi atrodo, abu jėzuitų ordino vyrai, Sirvydas ir Jaknavičius, buvo ypatingi šviesuoliai, ne vien religininkai. Lietuvių kalbos ir tautos atgimimo reikalais jie taiklingai bendradarbiavo ir su reformacijos šalininkais. Šiuo atžvilgiu J. Kraliauskas prašovė, susiaurindamas ideologinę knygos pusę. Vargu ar koks protestantas prisivers ją skaityti.

Jei fabulos dirbtinumu ir ideologiniu ribotumu kai kurie skaitytojai bodės, tai daug kas pasidžiaugs knygos kalbinėmis plovėmis. Neabejotinai žodyno puobmenos bei lyrizmai vietoms stabdo pasakojimą, vis dėlto jie perteikti su J. Kraliausku būdingu jautrumu. Be to, reikia sveikinti kiekvieną naują bandymą panašyti istorinį romaną, ypač iš taip reikšmingo mūsų kultūrai laikotarpio.

Nuotrauka Lino Surodo

D. Sadūnaitė - Žiemos žaidimai

PRIEŠ ŽIEMĄ

dabar aš smėliu būsiu —
būsiu žeme:

sūžeista
Tavo žingsnių giedojimo

lauksiu Tavo vandens:
dainuojančio
ir šokančio lietaus:
kad juo užlietumei mane,
(savo tyrlaukį)

rašau Tau laišką sniege:
ir tyloje rašysiu,
kol tamsa ir šaltis
padovanos man —

kančios išdegintą Veidą

šiek tiek skausmo,
šiek tiek džiaugsmo —
dienoje,
kai skamba
rudens varšos, už lango

ir Tavo žaizduotos rankos
mane laimina.

PIRMASIS SNIEGAS

sniegas,
tos smulkios giesmės;
tos mažos, liepsnojančios
žvaigždės

ir už sniego
ir už sniego —
sunkus saulės ošimas

ir po ledu,
šiltas, banguojantis Tavo
balso aidas

Viešpatie!
kai ilgiosios Tavęs,
esu — lyguma;

Tavęs, didelio kalno
nemačiusi.

PEIZAŽAS

tiktai pakrantės smėlis,
aš — dabar.
// // // //
visiškai, visiškai Tavimi
užpustytas;
Tavo bangos spalva.

DOVANOS

1.
sniegas:
pirmoji sniegė,
pirmoji žiemos
dovana —
(tyliai dainuojanti
medžių grožį)

2.
Jis siunčia man sniegą:
Viešpats, mano Karalius
// // // //
kad savo nakties
nematytiau.

ŽIEMOS ŽAIDIMAI

nešiu Tave arti ir toli:
išsitiesiu ledu —
nubėgiamą spėliojimui!
(gulėdama šį vakarą,
ant šono) —
po gelėmis pražydusiu
žiemos dangumi
// // // //
gyva, daugiaaukštė,
įklausiusi —
į kiekvieną prisilietimą,
į muziką ir judesį:
Čiuožėjo.

Teologinės studijos Vilniaus universitete

(Atkelta iš 2 psl.)

ma žengti i šv. Rašto istorines gelmes ir jo prasmę.

Teologinio fakulteto vartai

Zvelgiant iš katalikų Bažnyčios pozicijų, Vilniaus universiteto teologijos fakultetui pripažįstama, kad jis sulaukė iš Vakarų protestantizmo antplūdį. Drauge su polemikinės kontroversinės teologijos dėstymu universitete ir viešais disputais, mieste vyko vaikų ir suaugusių katechizacija lietuvių, lenkų ir vokiečių kalbomis. 1580 m. vizitatoriaus Jono Carminato retkalavimu katekizmas buvo dėstomas Vilniaus tur-guje lietuviškai ir lenkiškai, prie šv. Petro bažnyčios Antakalnyje — lietuviškai, prie Neries tilto — lietuviškai ir lenkiškai, prie Trakų vartų — lietuviškai ir lenkiškai, prie

Rudnikų vartų — lietuviškai, šv. Magdaleonos ligoninėje — vokiškai, pilies kalėjime — lenkiškai, kitam vietiniame kalėjime — irgi lenkiškai, šv. Trejybės ligoninėje — lietuviškai ir lenkiškai, šv. Magdaleonos ligoninėje prie Vokiečių vartų — lenkiškai.

Teologijos fakulteto veikla lėmė tai, kad jėzuitai važinėjo po visą Lietuvą ir vedė misijas. Lenkų provincijos kronikos apie misijas Lietuvoje labai daug kalba. 1593 m. užregistruotos 47 misijos.

Nežinia, kiek tų misijų vėsta lietuvių kalba. O ir lietuvių kalba vestų misijų religinis entuziazmas greitai parapijoje galėjo išblėsti, jei klebonas kalbėjo tik lenkiškai ir religijos mokė lenkų kalba, kurios liaudis visai nesuprato.

Klemenso VIII pasiuntinys A.

Cumeleus, išbuvęs Vilniuje dvejus metus, 1595 m. Romos kurijai rašė, kad radęs prie bažnyčių kunigus, nemokančius lietuvių kalbos, todėl žmonėms visai nenaudingus. Žmonės yra likę be religinių pamokymų, ir didis jų kūdikių skaičius miršta be krikšto.

Kronikos rašo, kad universiteto aukštas mokslas, ruošiamos iškylos, vieši disputai, dialogai patraukdavo daug studentų ir iš protestantiškų šeimų. Tėvai protestantai lygiai kaip ir katalikai džiaugdavosi savo vaikų išauklejimu ir mokslinė pažanga. Po kiek laiko beveik visi protestantai studentai perėjo i katalikų tikėjimą. Mykolas Radvila juodojo visi keturi sūnūs perėjo i katalikų Bažnyčią.

Nežinome, kas būtų atsitikę su visa Lietuva, jei nebūt buvę Vilniaus universiteto ir jame aukštai patatytų filosofijos ir teologijos mokslų. Gal Lietuvos bažnyčia būtų pakrypusi i Prūsiją ar i Švediją ir būtų atstribėjusi nuo lenkiškosios įtakos.

Lenkai istorikai labai vertina Vilniaus universiteto teologiją ne tik dėl jos aukšto mokslinio lygio, bet taip pat ir dėl išugdyto teologinės literatūros lenkų kalba. XVI šimtmečio turtingiausia teologinė literatūra lenkų kalba šėjo iš Vilniaus universiteto. Nors Vilniaus universitetas, lenkų supratimu, turėjo atstoti Jogailos ir Jadvygos atnaujinto Krokuvos universiteto paskirtį Lietuvą krikščioninti ir šviesti, teologijos fakultetas nepalikė mums teologinės literatūros lietuvių kalba. Religiniu ir tautiniu atžvilgiu teologijos fakultetas ir visas Vilniaus universitetas daugiau pasitaravo Lenkijai kaip Lietuvai. Vilniaus universiteto lenkai laiko „Rzeczpospolitos“ aukščiausia ir žymiausia mokykla. Jis buvo įkurtas, dešimt metų praėjus nuo Liublino unijos.

Dimitrijus baltijus Vilniaus universiteto artmuose (XVI-XVII amž.). Nuotr. Algimantas Kunčinas

Visai kita dabar būtų mūsų istorija, jei tokiu Vilniaus universitetas ir su tokiu teologijos fakultetu būtų buvęs įkurtas bent 100 metų anksčiau. Šiomet gal švęstume jo 500 metų sukaktį laisvoje Lietuvoje ir jos gražioje sostinėje Vilniuje.

1. K. Tymkiewicz, Przejście Lwa Sapiehy na katolicyzm w 1538 r. "Refer. w Pol" 2: psl. 200;

2. Wia. Prayagowski, Żyoty biskupa wileńskiego, Petersburg, 1860, psl. 164-165;
3. Vilniaus universiteto istorija, 1579-1803, Leidykla "Mokslas", Vilnius, 1976 m., psl. 137;
4. Ibid. psl. 137;
5. Dmz. nr. 741-781;
6. Dmz. nr. 784;
7. Dmz. nr. 844-886;
8. L. Willaert, Après le Concile de Trente — La Restauration catholique 1563-1648, Saint-Dizier 1980, psl. 280. Histoire de L'Église depuis

ses origines jusqu'à nos jours, t. 18;
9. Ludwik Piechucki, Nasza Przeszłość, XL, Kraków, 1973, psl. 125;
10. Józef Bielicki, Uniwersytet wileński (1579-1631) Tom II, Kraków, 1890-1900, psl. 516;
11. Bronisław Natoliński, SJ, Humanizm Jezuitki i Teologia Pozytywno-Kontrowersyjna w XVII i XVIII wieku, Dzieje Teologii katolickiej w Polsce, Tom II, Lublin 1973, psl. 74;
(Nubolta i 4 psl.)

Žalojama Trakų miesto architektūra

Lietuvių architektų, urbanistų, istorikų, archeologų, restauratorių ir aplamai dailės žmonių pastaruoju dešimtmėčiu Lietuvoje nemažai padaryta, stengiantis išsaugoti senųjų istorinių miestų architektūrą, restauruojant išlikusias senosios praeities liudijimus — architektūros paminklus ir saugant amžiais susiklosčiusio miesto charakterį nuo neperdirbtų naujųjų statybų. Čia ypatingas dėmesys kreijamas į keturis istorinius miestus: Vilnių, Kauną, Klaipėdą ir Kėdaičius. Ne kartą minėtųjų specialybių žmonės atlieka reikšmingo užmojo darbus, tiesiog grūdamiesi su biurokrata, administraciniu bei partiniu neišmanėlių užmojais. Konfrontacija kartais čia tiek įsitempia, kad prasiveržia ir į viešą kultūrinę spaudą. Štai šiuo metu kuris jau laikas spaudoje pilasi straipsniai, liečiantys istorinio Trakų miesto išlikimą architektūrinio paminklo ir ginantis nuo visokių gamybininkų ir grovėjų mentaliteto. Šios rūšies Trakų problema jau ne kartą yra įvairiai keiliama ypač savaitraštyje „Literatūra ir menas“. Štai ir š. m. gruodžio 1 d. numerio rūpesti Trakais liečia net du straipsniai: Stanislovo Mikulionio „Trakai: atsitiktinė sanpauka ar harmoninga visuma“ ir Česlovo Kudabos „Dalykiškiau, jaučiau“.

Kad ne viską Trakuose šiandien galima piešti tik šviesiomis spalvomis, liudija šitoks dalykiškas Trakų žalojimo išskaidinimas Mikulionio raše:

„Todėl suprantamas mokslininkų, architektų susirūpinimas tolesniu Trakų tvarkymu.“

„Visiškai pritarė žinomo respublikos urbanistikos paminklų tyrinėtojo A. Miškinio („Literatūra ir menas“, 1979. 1. 13) mintims, norėčiau jas kiek papildyti — paminėti kai kuriuos landšafto žalojimo, senųjų pastatų grovio atvejus. Pavyzdžiui, statant tipinį gyvenamąjį namą (kuriam įrengtas knygynas) ir kino teatrą, buvo išgriautas visas senosios architektūros kvartalas, kuriame stovėjo ir vienintelis Trakuose dviaukštis kietis. Statant gyvenamuosius namus Vytauto gatvėje, tarp Maironio ir J. Banelio gatvių nugriauti mediniai pastatai, tarp jų XIX a. pastatyta „pilis — kalėjimas“, medinis dvarelis tinkuotomis lauko sienomis, labai būdingas XVIII a.

pabaigos nedidelių miestelių ar palivarkėlių architektūrai. Statant vykdomąjį komitetą, išardyta senoji planinė struktūra, ir archeologai jau negalės patikrinti, ar čia buvo miesto gynybinis griovys. Čia nugriauta XIX a. antros pusės vaistinė (ko gero, ji būtų analogiška populiariajai Palangos vaistinei), klasicistinis gyvenamasis namas Trakų gatvės pradžioje. Ruošiant teritorijas naujoms statyboms, griauamas kvartalas Trakų (pietinėje dalyje) ir Vytauto gatvių kampe.

„Čia išardyti griovimai dar susieti su miesto ūkine veikla ar statybomis. Tačiau yra ir visai beprasmiško griovimo. Vytauto ir Gėlių gatvių kampe nugriau-

ta vienintelė Trakuose išlikusi XVIII a. karčiama — atseit ruošiantis čia statyti kavinę. Ar ne populiari būtų buvusi kavinė, įrengta karčiameje! Dabar čia padaryta automobilių stovėjimo aikštelė. Tiesiant gatvę Totoriškių ežero pakrante, buvo nugriauta viena iš nedaugelio Lietuvoje medinių sinagogų. Kol kas niekas čia nestatoma. Rašant šį straipsnį, teko sužinoti, kad Gėlių gatvėje griauamas vienintelis Trakuose pastatytas su figūriniu kokių krosnimis ir raižytomis durimis. Esą ruošiamas sklypas kultūros namų statybai (argi buvo netinkamas tas namas reprezentacinei kultūros įstaigai?)“

Gaila, kad ir straipsnį baigdamas St. Mikulionis, žinodamas realiąją situaciją, negali nieko šviesesnio tarti:

„Grįžtant prie Trakų, belieka pasakyti, kad jų senamiesčio problema neišspręsta. Trakų pusiasalyje ir toliau statomi nei su senąja architektūra, nei su landšaftu nesiderinantys tipiniai pastatai, toliau niokojamas istorinis Trakų reljefas. O čia išardyti pavyzdžiai rodo, kad pračias klaidos mus nelabai moko.“

Grėsmė su Lietuvos praeitimi suaugusiems Trakams kelia visų šviesesnių lietuvių rūpestį. Todėl Trakų išsaugojimo besisieliantis linkime visa širdimi išvėrėmės ir kitų įtikinimo, kad Trakai nevirtu, užmiestinės Maskvos pavyzdžiu, tik beveidžiu piknikautojų priemėsčiu.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.

Arba, kaip per krikščynas.